

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ
ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
ІМЕНІ О.М.ГОРЬКОГО
ЗАПОРІЗЬКА БІБЛІОТЕЧНА АСОЦІАЦІЯ

ЗАПОРІЖЖЯ
2002

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ
ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
ІМЕНІ О.М.ГОРЬКОГО
ЗАПОРІЗЬКА БІБЛІОТЕЧНА АСОЦІАЦІЯ

ІСТОРІЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ
НА ЗАПОРІЖЖІ
МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

26 – 27 ВЕРЕСНЯ 2001 РОКУ

ЗАПОРІЖЖЯ
2002

*В. Бондар,
провідний спеціаліст-архівіст
Державного архіву Запорізької області*

ПЕРША МІСЬКА БІБЛІОТЕКА

(Із історії створення та діяльності

Олександрівської міської громадської бібліотеки 1902-1910 рр.)

На рубежі ХХ ст. повітове місто Олександрівськ стало помітним торгово-промисловим центром на Півдні України. Цей час в ньому мешкало близько 20 тис. жителів, із них 7045 були зайняті в промисловому виробництві, 3350 – у торгівлі, 1404 – у сільському господарстві¹. Розвиток промисловості спричинив потребу в освічених кваліфікованих кадрах, тому вже в 1900 р. відкрився механіко-технічне училище, яке готувало фахівців середньої ланки, функціонували й інші освітні заклади. Проте загальний рівень культурного розвитку міщан був досить низький. Однією з причин такого стану речей була майже повна відсутність у місті таких культурно-освітніх установ, як бібліотеки та читальні, що становили собою одну з найзручніших і найдоступніших форм упровадження знань, духовних та моральних цінностей серед широких верств населення.

Саме це значною мірою сприяло тому, що місцева влада в особі міського голови Ф.Ф. Мовчановського в листопаді 1902р. внесла на розгляд Олександрівської міської думи пропозицію про заснування в м.Олександрівськ міської громадської бібліотеки-читальні задля того, щоб "... восполнить пробел, испытываемый городским населением вообще, так и учащейся молодежью, а также учительским персоналом в особенности".² Ця ініціатива була підтримана думою, а 22 січня 1904 р. товаришем (тобто заступником) міністра внутрішніх справ Російської імперії сенатором П.Дурново було затверджено "Статут Олександрівської, Катеринославської губернії міської громадської бібліотеки".³ За цим документом головною метою заснування бібліотеки було задоволення потреб мешканців м. Олександрівськ та його околиць в читанні книг, періодичних та інших видань, дозволених цензурою. Фактично бібліотека мала статус юридичної особи, тобто могла для своїх потреб купувати рухоме і нерухоме майно, здавати його під заставу, укладати різноманітні угоди і т.п. У книгозбірні були власні кошти, які склалися головним чином зі щорічних внесків Олександрівської міської думи, пожертв грошми, книгами чи цінностями від різноманітних установ та приватних осіб,

плати за користування бібліотечною літературою від відвідувачів тощо. Отож бібліотека була платною. Мінімальна плата за користування книгами та іншими виданнями в бібліотеці чи вдома встановлювалася не менше 3 крб. на рік. Особа, яка сплачувала вказану суму, ставала річним передплатником (абонентом) бібліотеки. Ті ж, хто не були абонентами, мали сплачувати певну суму, визначену загальними зборами членів бібліотеки та затверджену Катеринославським губернатором, за кожне відвідування бібліотеки та користування її книжковим фондом у читальній залі та вдома.

Членами бібліотеки вважалися: усі річні передплатники (абоненти); усі особи, що зробили разовий внесок у розмірі не менше 100 крб., вони набували статусу довічних членів бібліотеки. Визначалися також, так звані, постійні (в оригіналі – непременно) члени бібліотеки: міський голова, директор механіко-технічного училища, начальниця жіночої гімназії та інспектор народних училищ, які автоматично входили до правління бібліотеки. Крім того, Статут визначав коло осіб, які не могли бути членами громадської книгозбірні: неповнолітні, військовослужбовці, особи, обмежені в правах судом, особи, які перебували під судом чи слідством, особи, які були під наглядом поліції. Керівництво діяльністю міською бібліотекою здійснювали загальні збори та правління на чолі з головою. Правління вирішувало усі адміністративно-господарчі питання, пов'язані із забезпеченням нормального функціонування бібліотеки. Олександрівська міська громадська бібліотека знаходилася у віданні Міністерства внутрішніх справ і була підконтрольна Катеринославському губернаторові⁴.

На березень 1904 р. кошти бібліотеки становили 1000 крб. (внески Олександрівської міської думи за 1903 р. та 1904 р. по 500 крб.), а першими виданнями її книжкового фонду стали 500 примірників книг, наданих в подарунок гласним думи Б.Я.Штерном та міським головою Ф.Ф.Мовчановським. Саму бібліотеку тимчасово розмістили в приміщенні міської думи, в кутку зали думських зібрань⁵. Звичайно ж, це не дуже сприяло створенню нормальних умов для роботи з літературою першим відвідувачам бібліотеки-читальні.

Проте, попри все, уже наприкінці 1904 р. остаточно визначився склад правління Олександрівської міської громадської бібліотеки на чолі з головою О.Л.Майдачевським. Серед членів правління, обраних загальними зборами, зустрічаємо й прізвище Я.П.Новицького, відомого українського історика-краєзнавця⁶.

15 січня 1905 р. Олександрівська міська громадська бібліотека розпочала свою роботу. Зважаючи на досить незначний книжковий фонд, правління

книгозбірні зосередило свою увагу на періодичні видання. Уже в 1905 р. бібліотека отримувала 54 назви газет і журналів, серед яких було 4 іноземних (польською, французькою, англійською та німецькою мовами). Крім того, надходили й українські видання: “Україна” та “Київська старовина”. В 1906 р. було передплачено вже вдвічі менше газет та журналів – 26.⁷ Перший рік існування, тобто з 15 січня 1905 р. до 15 січня 1906 р., читальню залу міської книгозбірні відвідало 1413 читачів, із них 136 жінок. Найбільшою популярністю серед читачів у цей період користувалися белетристика та періодичні видання; так членам та передплатникам бібліотеки було видано для читання вдома 450 примірників художньої літератури та 424 журнали, а всього 1295 книг та періодичних видань за рік⁸.

В 1906 р. до читальні бібліотеки завітало 1012 відвідувачів, які переглянули 1046 примірників різноманітних видань (художньої літератури, дитячих книжок та газет). Як бачимо, кількість читачів бібліотеки помітно зменшилася. Адже в країні, розбурханій революційними подіями, зламався звичний стан речей, що не могло не вплинути на розлад в усіх сферах суспільного життя, у т.ч. і в бібліотечній справі. Слід зазначити, що й через 2 роки після відкриття кількість книг у міській громадській бібліотеці була замалою для повітового міста Олександрівськ. На 1 січня 1907 р. книжковий фонд бібліотеки складався з 1479 видань, серед яких белетристика становила 589 примірників. Одним із успіхів правління в справі комплектування книгами слід вважати придбаний на виплат Енциклопедичний словник під редакцією Брокгауза і Ефрона. Не забував про бібліотеку й міський голова Ф.Ф.Мовчановський, який подарував їй цінне видання “Основні течії російського живопису у XIX ст.”⁹

Незважаючи на велику роботу, проведenu членами правління для забезпечення ефективного функціонування бібліотеки, залишалося багато не вирішених проблем. Основними з них були: пошук нового приміщення та створення бібліотечного каталогу, без якого ставало все важче давати раду зростаючому книжковому господарству. Нарешті в 1908 р. ці проблеми певним чином були вирішені. Так, 22 жовтня 1908 р. Олександрівська міська громадська бібліотека переїхала в будинок, що знаходився на розі вулиць Покровської та Катеринославської, де зайняла одну невелику залу та дві кімнатки з окремим входом. Тут теж було затісно, проте набагато краще, ніж у залі думських зібрань. В 1908 р. силами членів правління було складено картковий систематичний та хронологічний каталоги бібліотеки. А всі книги були пронумеровані в систематичному та хронологічному порядку і розміщені в 5 великих шафах. Систематичний каталог складався з 12 розділів, серед яких

слід виділити розділи краєзнавства та довідковий, проте останні ще не були заповнені книгами. Усього в 1908 р. бібліотека мала 1483 найменувань книг та 2718 примірників літератури, записаних до каталогу, а всього до 3 тис. примірників книг, що було на 1521 книгу більше, ніж у 1907р.¹⁰ Як бачимо, міська книгозбірня поступово розвивалася, її робота вдосконалювалася, а умови для праці читачів ставали більш зручними.

В 1910 р. до бібліотеки надійшло майже 300 нових видань і загальна кількість книжкового фонду склала 4248 примірників. Протягом року читальну залу відвідало 1407 осіб, а для читання додому було видано вже 15356 книг.¹¹

Отже, завдяки ініціативі місцевої влади, в 1905 р. в м.Олександрівськ (нині Запоріжжя) розпочала свою роботу міська громадська бібліотека-читальня. Її становлення відбувалося в період революційних подій 1905-1907 рр., що завдавало додаткових труднощів роботі та розвитку першої міської книгозбірні. Проте за 5 років бібліотека досягла неабияких успіхів і стала помітним культурно-освітнім закладом в місті, а головне – доступним для мешканців м. Олександрівськ та його околиць.

¹ Очерки истории Запорожья (Александровска до 1921 г.).– Запорожье: РИП “Видавецъ”, 1992.– С.43.

² ДАЗО. – Ф-24, оп. 1., спр. 202, арк. 1.

³ Там же. – спр. 203, арк. 224.

⁴ Там же. – арк. 224-228.

⁵ ДАЗО. – Ф-24, оп. 1., спр. 202, арк. 40, 40зв.

⁶ Там же. – спр. 281, арк. 4.

⁷ Там же. – арк. 17-18.

⁸ Там же. – арк. 11зв.

⁹ Там же. – арк. 18, 18зв.

¹⁰ Там же. – арк. 42, 42зв.

¹¹ Там же. – арк. 56, 56зв.

*І.Козлова,
головний спеціаліст – археограф
держархіву Запорізької області*

РОЗВИТОК БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ НА ЗАПОРІЖЖІ В 20-ТІ РОКИ ХХ СТОРІЧЧЯ

1920-ті роки можна вважати часом культурного піднесення в Україні, яке відбулося на розвитку бібліотечної справи в м. Запоріжжя.

На 1921 р. в місті діяло 6 бібліотек. Ці дані не включають бібліотеки при клубах та установах міста, кількість яких в 1929 р. зросла до 17.

Центральну частину міста обслуговувала Центральна бібліотека, яка розміщувалася на розі Покровської та Катеринославської вулиць. Створена вона була в січні 1920 р. в результаті об'єднання кількох інших, а саме бібліотек торгово-промислового та робочого клубів¹. До неї також була приєднана й колишня міська бібліотека. А в серпні 1925 р. її книжковий фонд поповнився за рахунок бібліотеки КСМ.

Перша районна бібліотека, яка виникла 22 лютого 1912 р.², знаходилася на розі Миколаївської та Кріпосної вулиць.

На Карантинці діяла друга районна, а раніше залізнична бібліотека, яка була організована в 1895 р., а з інших даних – у 1912 р.³

Були ще дві районні бібліотеки: на майдані Шевченка і на Південному виселку. Але відомості про них майже відсутні. Ці бібліотеки були зачинені десь наприкінці 1921 – на початку 1922 рр., оскільки у “Відомостях про стан бібліотек та літератури по Запорізькій губернії на 17 травня 1922 р.” вони вже не згадуються.

Всі ці бібліотеки були відкриті для всіх мешканців міста. А члени КП(б)У та ВЛКСМ з 1921 р. мали змогу звертатися за книжками до партійної бібліотеки, яка на той час діяла при партійній школі.

При Центральній та першій районній бібліотеках були відкриті читальні, в яких відвідувачі могли ознайомитися з рідкісними книгами або почитати газети та журнали. Кількість останніх була досить значною: перша районна в 1925 р. передплачувала до 23 періодичних видань, а Центральна – в 1929 р. до 19 назв газет та 73 журналів.

Діти відвідували першу районну бібліотеку, в якій була створена дитяча філія. На 1922 р. у філії було усього 129 дитячих книжок. Більш великим був дитячий відділ у Центральній бібліотеці (на 1926 р. – 1483 книжки). Але він не мав окремої кімнати, тому двері бібліотеки були відчинені для

дітей лише у середу та неділю (дорослі відповідно могли обміняти книжки у понеділок, вівторок, четвер та суботу). Дитячої читальні не було зовсім.

Пізніше при Центральній бібліотеці виникли єврейський та німецький відділи, філія книжкової палати.

Крім стаціонарних бібліотек, були ще й пересувні, які були організовані при Центральній бібліотеці. У різні роки кількість таких бібліотек досягала 6. До них підбиралися книги, які були необхідні в певних установах: до медичної школи передавалися книжки з медицини, до БУПРУ – белетристика, дротяного заводу – технічні.

Штат районних бібліотек складався лише з одного працівника, партійної – з двох. І лише в Центральній кількість співробітників досягала в різні роки 5 – 9 чоловік. Більшість працівників бібліотек не мала спеціальної освіти. У середині 20-х років у зв'язку з проведенням політики українізації вся робота велася українською мовою. Лише один працівник, в єврейському відділі Центральної бібліотеки, розмовляв з читачами єврейською.

Кількість передплатників (так в той час називали читачів) постійно змінювалася. Так, в 1922 р. Центральну бібліотеку відвідувало 1447 осіб, в 1925 р. – 1006, в 1929 р. – 1307. Треба відзначити, що значну частину читачів складали учні. Наприклад, в 1922 р. із 153 передплатників, які були записані до першої районної бібліотеки, їх було 102, а з 93 відвідувачів другої районної – 64.

Усі бібліотеки (за винятком партійної) були платні. Платня коливалася від 5 копійок до 1 карбованця в місяць і залежала від соціального стану передплатників. Наприклад, в 1925 р. робітники платили по 5 копійок, службовці – 15. Були й винятки: безробітні, червоноармійці та комсомольці не вносили взагалі ніякої плати. Але згодом платити стали й безробітні (по 5 копійок в 1929 р.), а грошові внески робітників почали залежати від їх заробітної плати. Найбільшу суму (1 карбованець) вносили читачі – не члени профспілок. Платили й діти (по 15 копійок). Від плати були звільнені лише ті, батьки яких одержували заробіток менше 50 карбованців. Треба зазначити, що кількість безплатників була досить великою. На 1925 р. з 270 відвідувачів першої районної їх було 90, з 591 читача другої – 230. Тобто приблизно 30 - 33%.

Виручені гроші витрачалися на потреби бібліотек, а саме: на придбання канцелярських приладів, господарчі витрати, передплату газет та журналів, купівлю книжок. Причому, на останні виділялося найменше. А оскільки бібліотеки не мали матеріальної підтримки з боку держави, їх книжкові фонди знаходилися в жалюгідному стані і складалися із застарілої літератури.

Тому в 1920-х роках завідувачі бібліотек найчастіше скаржилися на відсутність коштів, а передплатники – на відсутність необхідних книжок.

І хоч кількість книг поступово збільшувалася (на 1925 р. у Центральній бібліотеці було 12751 примірник, на 1929 р. – 20686), бібліотеки несли великі втрати: книжки швидко робилися непридатними. Зменшенню книжкового фонду сприяла й несумлінність самих читачів, деякі з яких затримували книжки кілька років або просто викрадали їх.

Помешкання, в яких розташовувалися бібліотеки, у більшості своїй були малопримітні: холодні, темні та тісні. Завідуюча Центральною бібліотекою А.Д.Аврах у 1925 р. повідомляла, що “при бібліотеці немає сарая, помешкання страшенно тісне, заповнено полицями та в'язками книг, яких не було де розкласти, захаращують ще вугіллям та дровами, які вносять сирість та бруд”⁴. А перша районна в першій половині 1920-х років не мала свого помешкання й розміщувалася в кімнаті, яку займав секретар осередку і де постійно проводилися засідання осередків КП(б)У та КСМУ, під час яких усіляка робота в бібліотеці припинялася.

Книги видавалися передплатникам, які внесли заставу та абонементську плату за місяць наперед. Застава, як і абонементська плата, залежала від соціального стану відвідувачів. Читачі могли узяти додому книжки лише на 2 тижні (причому кількість примірників не застерігалася). Винні в затримці книжок платили штраф: по 6 карбованців в 1923 р., по 1 копійці в 1927 р. А читачів, які не повертали до бібліотеки книжок на протязі 3 місяців в 1927 р. могли бути притягнуті до судової відповідальності. За загублені або зіпсовані книги передплатники повинні були заплатити їх дійсну вартість.

У ці роки читачі віддавали перевагу белетристиці, історичним романам. Як відмічали завідувачі, їхню увагу привертала твори Д.Лондона, О'Генрі, Е.Сінклера, О.Неверова, Ф.Гладкова, О.Вишні, В.Винниченка, І.Франка та ін. В Центральній бібліотеці можна було ознайомитися також з творами французьких, німецьких, англійських або єврейських авторів мовою оригіналу.

Поряд з проведенням технічної роботи (написанням карток та формулярів, створенням каталогу, реставрацією зіпсованих книжок та ін.) працівники бібліотек за допомогою читачів розробили й впровадили у життя цілу програму різноманітних заходів по залученню нових відвідувачів, збереженню книжкового фонду, святкуванню визначних дат. Це і “голосні читання” казок та оповідань для дітей молодшого віку, і бесіди про значення бібліотеки в житті людини, про стару книжку, про виникнення та розвиток друкарства, про творчість письменників, і диспути, на яких обговорювалися твори різних авторів. Так, в 1929 р. були проведені диспути за творами Фридлянда

“То, чего не должно быть”, П.Романова “Новые скрижали”. Організувалися виставки книг, які знайомили відвідувачів з українською літературою, життям та творчістю Т.Шевченка, М.Коцюбинського, з історією Паризької комуни, жіночого руху та ін. До деяких виставок, а також незалежно від них, складалися рекомендаційні списки книг з різної тематики, які дозволяли читачам самим ознайомитися з питаннями, які їх цікавили. Спільно з відвідувачами підготовлювалися музичні концерти (як це було в 1925 р., коли був проведений вечір, присвячений Міжнародному жіночому дню). У тому ж 1925 р., під час травневих свят, Центральною бібліотекою був організований “карнавал книг”.

А коли працівники бібліотек стали намагатися зменшити втрати книжкового фонду й повернути вже втрачені книжки, крім індивідуальних повідомлень додому та “Чорної дошки”, почали проводитися літературні суди над недбайливими читачами.

У ці ж роки в Центральній бібліотеці почала виходити газета “Голос читача”, в якій поміщалися відгуки читачів як на твори письменників, так і на різні події.

У першій половині 20-х років при бібліотеках почали створюватися різноманітні гуртки. Так, при Центральній бібліотеці діяв гурток, який складався з трьох секцій, а саме: технічної, бібліографічної та літературної. Пізніше виникли гуртки самоосвіти, ручної праці та Ленінський.

Таким чином, у 20 роках ХХ сторіччя формувалася бібліотечна мережа міста та області.

¹ Державний архів Запорізької області. – Р-785, оп. 1, спр. 318, арк. 50.

² Там же.

³ Там же. – Р-3, оп. 1, спр. 416, арк. 64, – Р-785, оп. 1, спр. 318, арк. 50.

⁴ Там же. – Р-785, оп. 1, спр. 527, арк. 3.

Г.Гусак,
директор Бердянської городской ЦБС

К ИСТОРИИ УЕЗДНЫХ БИБЛИОТЕК

На карте Российской империи Бердянск появился попечением генерал-губернатора князя М.С.Воронцова. В 1824 году он поручил адмиралу А.Грейгу снарядить экспедицию во главе с капитаном второго ранга Критским и геодезистом Манганари, чтобы отыскать удобное место для пристани в северном Приазовье. В своем рапорте капитан писал: *“Бердянская Коса превосходит неизмеримо достоинством своим Обиточную, и на ней Вы сможете завести пристать и порт, который разве Севастополю уступит”*.

3 ноября 1827 года князь Воронцов оформил акт об отмежевании земли для причала и города, и в том же году была сооружена пристань. Город стал развиваться на морской отмели возле большой бухты. У подножья береговой подошвы неподалеку от лиманов, образованных речкой Бердю, в честь которой город и получил свое татарское название. Следуя из Мариуполя в Крым в октябре 1828 года, государь Николай I сам убедился в правильности принятого решения. Великая держава заложила еще один город на малолюдных просторах у Азовского моря.

В 1842 году Бердянск стал уездным городом, но до его включения в 1898 году в сеть железных дорог был почти изолирован от всей страны и жил обособленной жизнью, сосредотачивая интересы на торговле своей замечательной пшенице с Европой через греческие и итальянские посреднические конторы.

Рыбачья слободка с жалкими хатками к концу XIX века превратилась в благоустроенный европейский город с характерными чертами различных культур. Вокруг стали появляться колонии болгар, немцев-менонитов, греков. По замыслу Воронцова, Бердянск строился с широкими улицами, пересекающимися под прямым углом, с большой площадью в центре и несколькими малыми по сторонам, прекрасно вымощенными камнем, обсаженными акациями, а также бульварами по трем поперечным проспектам. В городе преобладали серебристо-бежевые землянистые тона, создававшие впечатление почвенной органики, помогающей человеку чувствовать себя мерой вещей. Среди кварталов, выстроенных из красного кирпича или керченского камня, было немало образцов прекрасной итальянской архитектуры. Улицы и дома имели ошутимое человеческое измерение. Обилие садов и парков производило благоприятное впечатление, особенно если смотреть на город с

высоты берегового обрыва: на юг – море, внизу на ровной, как стол, отмели – чистенький, зеленый городок, блестящий куполами десяти православных церквей.

Становление библиотек в уезде тесно связано с организацией народного образования. В 1864 года было утверждено “Положение о начальных народных училищах”, а через 2 года, 16 сентября 1866 г., наше земское собрание заговорило о народном образовании. В 1872 г., 3 октября, управа доложила *“о необходимости учреждения библиотек для учителей и учащихся, так как, действительно, без этого учителя лишены возможности знакомиться с лучшими методами и приемами обучения, а ученики, окончив курс в начальной школе, лишены возможности продолжать свое самообразование чтением полезных книг”*. Собрание признало целесообразным учредить не менее трех библиотек в местах более центральных по отношению к уездному населению и существующим народным школам. Такими центрами стали: местечко Большой Токмак, села Андреевка и Романовка и в 1873 году при земских школах этих населенных пунктов были устроены библиотеки для учителей: *“Учительские библиотеки снабжены особыми каталогами, состоят в заведовании местных учителей помянутых пунктов. Библиотекари выдают книги учителям под расписку, согласно установленным на этот предмет правилам”*.

А уже в 1876 г., 23 октября, уездное земское собрание постановило: начиная с 1877 г., вносить в смету каждого училища в течении 5 лет по 15 руб. на организацию библиотек для учащихся. Кроме этого, управа обратилась к сельским обществам с просьбой пожертвовать деньги для ученических библиотек. Ряд обществ пожертвовали средства, некоторые, сославшись на отсутствие денег, от участия отказались. Для открытия 94 библиотек за 5 лет было собрано 7460 рублей. Приобретение литературы началось в 1882 г., поэтому фактически библиотеки начали обслуживать читателей в 1883 г. Из доклада управе: *“Пристаив в этом году к организации библиотек и желая поставить их так, чтобы они имели книги по возможности по всем отраслям знания, необходимым для сельского населения, управа вопрос о выборе книг передала на обсуждение бывшего в Бердянске в этом году, под руководством барона Н.А.Корфа, съезда народных учителей. В составленный съездом список внесено 176 названий или до 200 томов... на сумму 8755 рублей”*.

Книги выдавались бесплатно как учащимся, так и прежде учившимся, а также лицам, живущим в этих селах. При выдаче книг разъяснялось каждому читателю о необходимости своевременного возвращения и сохранности книги. Раздача книг, ведение библиотечных журналов возлагалось на

местного учителя, который ежегодно к 1 июня должен был представить управе отчет о библиотеке.

В 1884 году, желая помочь учителям в приобретении сведений, необходимых в деле образования, а также желая помочь учителям в самообразовании и дальнейшем развитии, бердянское земское собрание разрешило устроить на средства земства учительскую библиотеку при земской управе. Кроме учителей из земской библиотеки могли пользоваться книгами земские врачи, фельдшера и повивальные бабки, но приоритеты в удовлетворении читательских требований отдавался учительскому персоналу. Как записано в правилах пользования библиотекой: *“каждому лицу выдается из библиотеки в один раз не более 2-х книг, издания же периодические текущего года выдаются только по одной книге”*. Пользоваться полученными книгами можно было не более 2 дней. Если читатель из 2-х книг возвращал одну ранее установленного срока, то в таком случае ему выдавалась в замен другая. Учителям, живущим по тракту следования земской почты, книги давались на 25 дней. Письменные требования учителей удовлетворялись без промедлений и книги высылались земской почтой. При нарушении правил взывался штраф по 10 копеек за каждые просроченные сутки. Штраф этот шел в пользу библиотеки. За порчу или утерю книги виновный выплачивал двойную цену стоимости книги.

К 1891 г. в 114 школьных библиотеках уезда было 5713 читателей, из них: лиц, прежде учившихся – 2216, продолжающих учиться – 3143, и вовсе не учившихся в школах – 349 человек. Всеми читателями взято из библиотек для чтений – 50600 книг. В 1896 г. количество библиотек при народных училищах не увеличилось, но увеличилось количество читателей до 6139 человек. Как отметило уездное земское собрание: *“Открытие библиотек при школах, при всей бедности подбора книг, вследствие чрезмерно узких рамок министерского каталога, имеет громадное значение для села. Сколько-нибудь порядочная книга другим путем проникает в народ чрезвычайно трудно и редко... Значит, до сих пор единственный доступный путь хорошей книги в народ – это библиотека при школе”*. В этот период практикуются народные чтения с туманными картинками, они организуются в 22 училищах уезда. Земским собранием особо отмечен врач Гнаденфельдской волости Иван Львович Педьков, который по собственной инициативе устроил за 2 года 48 чтений для фабричных рабочих немецких селений, на которых перебивало 4000 душ слушателей обоего пола ... *“Для нашей серой и бедной деревенской жизни устройство библиотеки и при ней народных чтений с туманными картинками – это сущий клад”*, – констатирует

собрание. И далее: *“Какую умственную и нравственную пищу народу дает наша глухая деревня в досужее время от тяжелого физического труда? Ровно никакой. Одно утешение остается ему – грязный вонючий кабачок. Тут он находит для себя убежище в радости и в печали. Устройство народных чтений с туманными картинами в наших деревнях тем особенно и дорого, что чтение эти могут отвлечь народ от шинка, дав ему разумное и полезное развлечение...”*

На состоявшемся 27 сентября 1897 г. очередном собрании Бердянского уездного земства отмечалось, что в уезде имеются библиотеки уже при 123 школах и предстоит открытие в уезде новых 25 библиотек при школах и в Бердянской одной библиотеке при лютеранской школе. В докладе отмечается, что в *“деревне возникла потребность в хорошей книге, которую можно было бы прочесть с удовольствием и пользой. Растет из года в год контингент грамотных крестьян прошедших земскую школу, у которых выработалось стремление понять и осмыслить окружающую действительность... Нарождается молодая деревенская интеллигенция, которая не удовлетворяется одними материальными интересами, а стремится к интересам высшего порядка, ищет удовлетворение своих духовных потребностей”*. Большой популярностью среди читателей пользовались книги беллетристического характера, затем книги религиозно-нравственного содержания, далее литература по истории, географии, естествознанию и сельскому хозяйству. *“Самые благотворные результаты деятельности библиотек настолько рельефно уже определились, несмотря на кратковременное существование их, что затраты земства, понесенные на образование библиотек, вполне окупаются”*, – отмечено в докладе *“Библиотеки при народных училищах”*.

Год от года число библиотек при школах увеличивается и уже к 1987 при всех 170 школах действуют небольшие библиотеки. В 1910 году библиотек стало 196 и количество их уже не увеличивалось. На это время в библиотеках обслуживалось 19244 читателя, им было выдано 201569 книг и журналов — 864.

Наряду со школьными библиотеками развивались и земские публичные. Так, в докладе земской управе от 1 июня 1877 г. говорится о том, что на первоначальное обзаведение библиотеки в конце 1873 г. было выделено 1200 руб, из которых на выписку книг было *“употреблено”* 603 рубля, остальные же израсходованы на периодические издания, на переплет книг и устройство библиотечных шкафов. Затем в 1874-85 гг. выписано другими библиотеками книг и периодических изданий 164 названий.

На 1877 г. библиотекой для бесплатного чтения лиц, служащих в Бердянском земстве, а их 160 человек, в т.ч. 108 учителей, воспользовались 150 человек,

ими прочитано 2500 книг. Причем книги по педагогике, естествознанию, словесности, истории и географии требовались больше всего учителями. А служащие читали в основном периодические издания, выписываемые библиотекой: *“Вестник Европы”*, *“Русская старина”*, *“Дело”*, *“Отечественные записки”*, *“Народная школа”*, *“Семья и школа”*, *“Всемирная иллюстрация”*, *“Неделя”*, *“Одесса”*, *“Вестник”* и *“Новое время”*. Бердянское уездное земское собрание отметило: *“...Библиотеку необходимо дополнить. Выписать новых книг, иначе же большинству читающих ничего уже не остается читать, т.к. ими все уже перечитано”*. Поэтому собрание постановило выделить на пополнение библиотеки 700 рублей.

Год 1892. *“Местным гражданином Э.Г.Ростовским была пожертвована библиотека, послужившая основанием ныне существующей городской общественной библиотеки, где и выставлен портрет жертвователя. Она непрерывно наполняется всеми новинками и очень обильно книгами для общего образования. Кроме этой библиотеки на счет города содержится бесплатно народная библиотека, — сообщает нам “Весь Бердянск и его уезд” за 1911 г.*

Уже в 1894 году господин председатель комитета грамотности, состоящего при императорском Вольно-экономическом обществе в С.-Петербурге, препроводил земской управе копию доклада совета грамотности, в котором, желая оказать делу устройства библиотек свою посильную помощь, постановил бесплатно снабдить книгами 100 вновь открывающихся земских бесплатных народных библиотек. Земское собрание отметило, что в уезде еще нет отдельных народных библиотек с читальнями при них, а имеются библиотеки при школах. Собрание нашло заманчивым предложение господина председателя комитета грамотности, но от открытия библиотек отказалось, ссылаясь на *“крайне неблагоприятные экономические условия населения в настоящее время”*. А посему постановило: вопрос об этом отложить до более благоприятного времени.

1896 г. Поповское и Ново-Александровское общество просят оказать пособие на открытие общественных бесплатных библиотек. Собрание постановляет в течении 5 лет выделять этим обществам по 25 рублей на обустройство библиотек.

1898 г. Земский начальник 1-го участка ходатайствует об оказании пособия открывающейся в с.Романовке волостной библиотеке. Собрание назначило пособие по 25 рублей на 3 года, всего 75 рублей.

В этот период большой популярностью продолжают пользоваться народные чтения с туманными картинами по средствам Волшебных фонарей, как в самом уезде, так и в городе. Народные чтения в 1898 г. одновременно

велись в городской казарме для народа, в тюремном замке для арестантов, в еврейской Талмуд-Торе для еврейского населения и на Матросской слободке для местных жителей. Всего посетили эти чтения 7000 человек.

1900 г. Книгоиздатель Ф.Ф.Павленко завещал 1 млн.рублей на открытие сети народных библиотек в наиболее бедных и глухих селениях, считая по 50 рублей на каждую библиотеку. Таким образом представилась возможность открыть целую сеть библиотек, с этим предложением и обратились душеприказчики просвещенного жертвователя к земской управе. Но управа, найдя предложения *“весьма симпатичными и заслуживающими полного сочувствия и поддержки”*, сославшись на *“значительный недород хлебов в уезде”*, отклонило предложения, так как открытие народных библиотек на предложенных ими условиях вызвало бы со стороны земства значительные расходы, кроме ассигнования по 50 рублей на каждую библиотеку: на наем помещения, оборудование и содержание библиотекарей.

В 1910 г. земская библиотека насчитывает 6355 экз. и 10012 томов, которые составляют 3588 названий. В течении отчетного 1909-10 гг. пользовались книгами из библиотеки 421 человек, в том числе: 141 учитель, 135 учительниц, 15 врачей, 23 фельдшера, 10 акушеров, 30 законодателей, 40 служащих земства и 27 лиц, служащих земству по разным другим профессиям.

Таким образом, можно сделать вывод: до революции в Бердянском уезде и самом городе действовали библиотеки при земской управе, школьные, земские народные, общественные. Это были библиотеки, учреждаемые земством и содержащиеся на земские средства при условии их бесплатности для читателей.

З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕК ГУЛЯЙПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

Першою на території Гуляйпільського району відкрилася невеличка бібліотека при школі села Святодухівки (нині Любимівка). Було це в 1885 році. Мала бібліотека 64 читачі, які прочитали 937 книг.

Першою сільською бібліотекою стала бібліотека в Гуляйполі (одна з двох на території повіту). Вона відкрилася влітку 1895 року. На той час ця бібліотека була досить крупним культурно-освітнім закладом. Її книжковий фонд складав близько тисячі томів, при бібліотеці працювала читальна зала.

За звітом завідуючого бібліотекою Дворнікова в 1896 році її послугами скористалися 783 особи, читальні — 538. Більшість читачів складала молодь (понад 65%). З усього числа їх на жінок та дівчат припадало лише 13%. Та це й зрозуміло. Адже в школах тоді навчалось 4% дівчат шкільного віку.

Цікавими, думається, будуть і такі показники. Читачів віком 13-18 років було того року 345 осіб, 21-40 років — 243, 40-60 років — 44 особи. Якщо перші перевагу віддавали художній літературі, то найстарші читали переважно твори релігійної тематики.

Проте потяг до книги і тоді був надзвичайно великий. “У бібліотеку часто приходили неграмотні селяни зі своїми синами-учнями, — зазначив у звіті за 1896 рік завідуючий бібліотекою Дворніков, — і просили дати їм “товсті книги для читання вголос у колі сім’ї...”.

В 1904 році на території нинішнього району працювало вже 3 бібліотеки — в Гуляйполі, Темирівці та Успенівці. Того ж року вони обслуговували 1299 читачів, котрі прочитали 17166 книг. Проте і тоді читаючого населення залишалось надзвичайно мало: у цих трьох населених пунктах налічувалося понад 12,5 тисячі жителів.

У розпал першої російської революції почали виникати народні бібліотеки, але після поразки революції царський уряд піддав жорстоким репресіям і бібліотеки, вважаючи їх розсадниками відьнодумства. Тому вже і в 1913 році на території району залишалися все ті ж три бібліотеки, хоч населення цих населених пунктів зросло до 21,5 тисячі чоловік. У 1912 році послугами бібліотек скористалися 1416 осіб (у тому числі 299 жінок). Вони прочитали 27,6 тисячі книг.

Хотілося б назвати ще декілька цифр. Як не намагався уряд змусити селян віддавати перевагу книгам на релігійну тематику, вони з кожним роком читали таких книг все менше і менше. Ось деякі дані. В 1904 році 19,7% прочитаних книг мали відкрито релігійний характер. В 1912 році на цю тематику читали всього 5,5% відвідувачів. А інтерес на художню, сільсько-господарську, історичну та географічну літературу значно зріс.

Слід додати, що аж до перемоги Жовтневої революції бібліотеки існували насамперед за рахунок ентузіазму завідуючих ними та читачів. Коштів на утримання культурно-освітніх закладів виділялося дуже мало.

Незважаючи на те що в країні вирувала громадянська війна, точилися важкі бої з іноземними інтервентами, кількість бібліотек невпинно зростала, поповнювалися книжкові фонди їх. Так, в 1921 році в повіті було вже 28 бібліотек (а на території сучасного Гуляйпільського району – близько четвертої частини).

Після закінчення війни робота в цьому напрямку все більше посилюється. В 1926 році в нашому районі діяло 11 бібліотек з книжковим фондом в 9756 томів. Окрім з них були відкриті при школах, на хуторах.

В 1935 році почала діяти районна бібліотека. Відразу ж вона стала не тільки пропагандистом книги. Працівники її керували роботою всіх сільських бібліотек, організовували різні масові заходи. З року в рік зміцнювалася матеріальна база бібліотек. В 1940 році тільки в книгосховищах районної бібліотеки налічувалося понад 12 тисяч томів літератури, якою користувалися більше 2 тисяч читачів (до речі, буде слушним зауважити, що в це число не ввійшли читачі, котрі брали книги на 13 пересувках, відкритих у колгоспах та на підприємствах). Загалом протягом року бібліотека видала 44289 книг. Окрім цього, з метою пропаганди кращих книг із різних галузей знань працівники цього закладу провели 28 бесід та голосних читань, 2 конференції, організували 24 книжкові виставки, 21 фотовітрину. Кращими бібліотекарями були тоді М.Листопад та М.Гольц.

У цей час зростає й мережа сільських бібліотек. Так, тільки на території Успенівської сільради діяло їх 10. Найбільша була Успенівська, фондами якої користувалися 452 особи.

Дальшому розвитку бібліотечної справи величезної шкоди завдала війна. Гітлерівці, тимчасово окупувавши район, не тільки знищили всі книжкові фонди, але й зруйнували більшість бібліотечних приміщень. Тому й не дивно, що коли 1 листопада 1943 року почала діяти районна бібліотека, в ній налічувалося лише 400 книжок.

В 1944 році в районі діяло 16 бібліотек, в 1949 році почала працювати районна бібліотека для дітей (наступного року її відвідувало вже 783 читачі,

які прочитали 19363 книги). В 1950 році на Гуляйпільлі діяло 68 бібліотек з шкільними з книжковим фондом 200 тисяч томів.

Робота бібліотек і раніше не обмежувалася тільки видачею книг. Тепер же вони все більше і більше виступали як пропагандисти знань, організатори масово-політичної та виховної роботи. Найкраще поставили цю роботу працівники районної для дорослих, Добропільської, Новомиколаївської та інших сільських бібліотек.

Плодотворна діяльність працівників бібліотек дістала високу оцінку. Завідуючі бібліотеками Симонова (Полтавка) та Мотроненко (Новомиколаївка) були нагороджені значками Міністерства культури СРСР та Міністерства культури УРСР “За відмінну роботу”, Булана з Воздвижівки, Гладка з Верхньої Терси, Симон з Успенівки відзначені Почесними грамотами Міністерства культури СРСР та ЦК союзної профспілки працівників культури.

Зараз книжковий фонд 27 бібліотек становить 390 тис. томів, мережа їх не скорочувалася; читачів – 25 тис., книговидача – 551,5 тис. примірників.

*О. Данилина,
директор Мелитопольской районной ЦБС*

РАЗВИТИЕ БИБЛИОТЕК МЕЛИТОПОЛЬСКОГО РАЙОНА: 1885-1938 гг.

Мелитопольский район в нынешних границах существует только со второй половины 1935 г. В районе – 46 населенных пунктов. Все крупные селения возникли до 1884 г. Новые селения возникают лишь после революции 1917 г. Это преимущественно мелкие поселки, образовавшиеся частью на крестьянских землях в порядке выхода из крупных населенных пунктов, частью – на бывших частновладельческих землях. Несмотря на то, что Мелитопольский уезд “лежал” в старые времена на торговых путях, а в более позднее время его пересекала железнодорожная линия, соединяющая Крым с центром России, население находилось на очень низком уровне культурного развития.

По переписи 1884 г. из 27.433 человек населения трех волостей, входящих теперь в состав Мелитопольского района, только 5160 человек были грамотными. Среди женщин грамотность была еще ниже: только 14% из них были грамотными. Если выделить немецкую и чешскую часть населения, половина которого была грамотна, то получалось, что среди русского и украинского населения грамотные составляли лишь 17,6%, грамотность населения была неодинаковой. На селе в первую очередь были грамотными помещик, поп, купец, торговец и зажиточный крестьянин, в городе – купцы. А большинство крестьян, рабочих и ремесленников не имели возможности учиться. Более поздних данных о грамотности за дореволюционный период не имеется. Не было ни театра, ни кино, ни спортивных или иных клубов. Вся работа по народному просвещению была сосредоточена лишь в библиотеках и в народных чтениях.

Первые библиотеки на селе возникли в 1897–1898 гг. На территории волостей, составляющих ныне Мелитопольский район, земские библиотеки были открыты в 11 селах из 22. За 18 лет, к 1914-1915 гг., были открыты еще 2 библиотеки в 2-х селах. Это рост библиотечной сети за 20 лет. О работе этих библиотек можно судить по тому факту, что количество читателей почти не выросло, оставаясь стабильным за целый ряд лет: 2200 – 2400 – 2027 человек. Из 100 человек населения обращались в библиотеку за год 75 – 80 человек; из 1000 грамотных услугами библиотеки до революции пользовались 380 – 400 человек. Основной контингент читателей состоял из детей и подростков от 7 до 17 лет. Взрослые фактически книгой не пользовались.

Земские библиотеки имели, примерно, такой же состав книг, как школьные. А состояние школьных библиотек было таково: в Мелитопольском уезде они были одни из самых бедных, фундаментальные существовали только при

училищах Министерства народного просвещения. Многие же школы не имели даже и ученических библиотек. “Учебные пособия, как, например, письменные принадлежности, состоят из кусков обломанных грифельных или деревянных досок, на которых полезно было бы ничего не писать; книги, служащие пособием при обучении чтению, составляются большей частью случайно из разрозненных названий, притом давно не обновляющихся и едва годных к чтению по разорванности и засаленности”¹. Общий книжный фонд 13 земских библиотек в 11500 томов более чем наполовину состоял из изданий религиозно-нравственного и богословского содержания. О том, как много и что читала мелитопольская деревня, говорят отчеты библиотек: на одного читателя приходилось в год 9 – 10 обменных книг, из них 5-6 книг беллетристики: сказки, романы, повести.

Что касается народных чтений, то земская управа имела для этой работы на весь уезд (32 волости, 158 населенных пунктов) всего лишь 262 комплекта световых картин (в комплекте в среднем 10-15 открыток) и 25 фонарей. На территории волостей нынешнего Мелитопольского района за 1910 г. таких чтений было проведено 49 в 4 селах. Просвещение народных масс на этом заканчивалось. Как же проводил свой досуг крестьянин? К его услугам почти в каждом селе – свой кабак. Спиртолавок было почти столько же, сколько и библиотек: в 9 селах из 22 – кабак, посиделки зимой в хатах и летом за околицей или на улице – вот очаги культуры дореволюционной деревни. Немногим от этой культуры отличалась культура города. На весь Мелитополь с его 15-18 тыс. жителей имелась лишь одна земская библиотека с 1300 книг, да захудалый биоскоп и театр, открытый незадолго перед войной. Ни клубов, ни спортивных организаций, ничего для простых жителей города не было. Только для именитого купечества и дворян в городе имелось несколько закрытого типа клубов, дворянское собрание, купеческое общество и т.п.

После окончания гражданской войны в 1921 г. колхозный клуб становится культурным центром села: в нем сосредотачиваются все общественно-политические и культурные дела колхоза. Из отчета Кизиярского района, вошедшего позже в Мелитопольский, за 1 кв. 1925 г.: “В районе в каждом селе – клуб, в некоторых по два, хата-читальня. Всего по селам района 9 клубов, 7 хат-читален, 4 пункта по ликвидации безграмотности, 25 различных кружков... В хатах-читальнях ежедневно проводится громкая читка. Ежедневная посещаемость хат-читален 35-40 человек”.² Спустя 3-4 года после окончания гражданской войны, в 1924-1925 гг. каждый населенный пункт района имел свой клуб; 30 колхозов имели свои хорошо оборудованные клубы со зрительным залом, библиотекой, комнатами для общественных организаций. Кроме того, каждая бригада имела свой красный уголок. Некоторые клубы (в Вознесенском колхозе “Победа”, Терпеньевском колхозе им. Сталина) считались домами культуры. Большинство из клубов помещались или в

новых, специально отстроенных помещениях или в заново переоборудованных зданиях. В 49 колхозах из 54 были свои библиотеки. В их книжном фонде, состоящем из 34300 томов, была представлена художественная литература – советская и иностранная. Почти четвертая часть фонда состояла из книг по вопросам сельского хозяйства. Кроме стационарных библиотек, в 37 колхозах работали передвижные библиотеки, организованные районо. За 1936 г. передвижные библиотеки сделали 312 выездов колхозов, побывали в каждом колхозе по 8 – 9 раз; колхозники этих сел за год прочитали 25,5 тыс. книг. Официальных данных статистики о количестве читателей за это время нет.

О возрастающем культурном уровне жителей свидетельствует потребность населения в газете. Годовая подписка села на газеты с 916 экз. газет в 1931 г. увеличилась до 2522 экз. в 1935 г. Общая подписка города и села на газеты с 2786 экз. в 1931 г. возросла в 1937 г. до 7343 экз. Особенно растет в этот период спрос на центральные газеты. По данным динамической сплошной переписи с. Терпенья, проведенной в 1935 г., из 555 хозяйств регулярно выписывают газеты 412, в т.ч. только одну районную газету выписывают 124 хозяйства, а остальные выписывают по 2-3 газеты, кроме того, 77 хозяйств выписывают журналы. Данные опроса колхозников-трактористов, комбайнеров, бригадиров, звеньевых и членов правления показывают, что из 510 человек, давших ответы, 506 регулярно выписывают и читают газеты, в т.ч. 127 выписывают и журналы.

Кроме индивидуальной подписки, колхозники имеют возможность получать газету в колхозе. Каждым колхозом выписывается журнал и газета, которые распределяют по бригадам и красным уголкам. Чтеды, специально выделенные партийной организацией, проводят по бригадам громкие читки газет, статей, брошюр и проводят беседы по прочитанному. Зимой в клубах и красных уголках, а летом прямо в поле практикуется организация литературных вечеров. В течение второго полугодия 1936 г. по колхозам района было проведено 120 таких вечеров.

В 1938 г. произошли сдвиги по району в области культурного строительства. В 1937 году в районе было 13 средних школ, а в 1938 г. их стало 17. За год в районе открыто 18 новых клубов с библиотеками, радиоустановками; в 35 колхозах появились платные клубные работники. В 1933 г. колхозы района имели возможность расходовать на свои культурные потребности 205, 5 тыс. рублей, или 2,5% к доходу колхоза, в 1936 г. – 519 тыс. руб., или 4% к доходу колхоза. Затраты колхозов на культурные потребности в среднем на одного колхозника составляли в 1933 г. 8,2 руб., а в 1936 г. – 20 руб.

¹Вернер и Хоризоменов. Сборник сведений о Таврической губернии. В 2 т. Т.1, вып.2.-СПб.,-1889 г.- С.20.

²Арина А.Е. и др. Социально-экономические изменения в деревне. – М.:Сельхозгиз, 1939.-С.407.

Р.Кучерук,

*зам. директора библиотеки
Запорожского национального технического университета*

РАЗВИТИЕ БИБЛИОТЕКИ ЗНТУ (1900-2000 г.)

В 2000 г. Запорожский государственный технический университет (ныне – Запорожский национальный технический университет) отметил свое 100-летие, а вместе с ним его отметила и наша библиотека.

А начиналось это так...

1 июля 1900 г. в небольшом уездном городке Александровск (с 1921 г. – Запорожье) открылось семиклассное механико-техническое училище. С этого периода и началась биография Запорожского национального технического университета и научной библиотеки при нём. Училище такого уровня было одним из первых средних специальных учебных заведений в Украине. Здесь готовили техников-механиков для промышленных предприятий. Высокий уровень учебного процесса, техническое оснащение материальной базы, успешная деятельность опытных талантливых педагогов обеспечили училищу большой авторитет и широкую популярность. Техническое училище считалось одним из лучших не только в Украине, но и во всей Российской империи и даже в Европе.

В 1902 г. училище заняло красивые двух- и трехэтажные строения, которые и ныне служат нам. В главном корпусе разместились 8 учебных классов, в том числе – библиотека, актовый зал, производственные мастерские. А читателей было тогда 80 человек. Большую помощь преподавателям в научной и воспитательной работе с учениками оказывали Фундаментальная и ученическая библиотеки. Фундаментальная библиотека насчитывала тогда 2731 книгу (2683 названия).

Ученическая библиотека на 1 января 1916 г. насчитывала 2683 книги (1688 названий), в основном учебные и художественные. Все книги были разделены для трех возрастных категорий учеников (младшая, средняя и старшая). Книги выдавались раз в неделю каждому классу, а также на выходные и праздничные дни. Ученики читали от 2 до 8 книг в месяц, в среднем за год по сто и больше книг. По интенсивности чтений ученики делились на группы: ученики, которые мало читают (до 15 книг в год), и также, которые читают много (до 60 книг в год). Наибольшую заинтересованность проявляли к произведениям Пушкина, Гоголя, Лермонтова, Чехова, Толстого, Вальтера Скотта, Шекспира. В старших классах читали книги по

истории, философии, психологии. И сейчас в фонде нашей библиотеки мы можем найти издания Шекспира 1843 года и другие, которые сохраняются как самые дорогие реликвии.

В училище очень заботились и об эстетическом воспитании учеников – они принимали участие в литературных вечерах, читательских конференциях. 21 – 22 февраля 1902 г. в актовом зале училища проходили Гоголевские дни, посвященные 50-летию со дня смерти великого писателя. Проходили торжественные заседания с докладами и концертами, слушали выступления преподавателей. Ученики читали монологи, отрывки из произведений: “Вечера на хуторе близ Диканьки”, “Дорога”, “Днепр”, “Украинская ночь”, “Тарас Бульба”, показывали сценки “Чичиков и Плюшкин”, “Пушкин у Гоголя” и другие.

В 20-е, 30-е годы не раз меняется статус учебного заведения. 18 ноября 1920 г. Александровское механико-техническое училище реорганизовано в 3-летний индустриальный техникум, а 11 июля 1930г. – в институт сельскохозяйственного машиностроения. За эти годы значительно увеличился фонд библиотеки. Если на начало 1925 г. фонд библиотеки составлял 6400 экземпляров, то на 1 января 1935 г. – уже 59000 экземпляров (то есть за 10 лет он увеличился в 9 раз). Из общего количества литературы 42% составляли книги по техническим дисциплинам, 32 % – по социально-экономическим, 13% – по математическим, 9% – художественная литература. Хотя обеспеченность студентов специальной учебной литературой не удовлетворяла их потребности.

В августе 1941 года институт был эвакуирован в город Барнаул Алтайского края. Были вывезены наиболее ценные книги библиотеки.

До эвакуации фонд библиотеки составлял уже 75000 экземпляров. Часть фонда сотрудники библиотеки, среди которых была и Александра Абрамовна Меркулова, спрятали в подвале жилого дома, который находился недалеко от библиотеки института. Много книг пострадало от сырости, особенно обложки, но и сегодня мы продолжаем выдавать читателям энциклопедические словари Русского географического общества, энциклопедию промышленных знаний 1901 года издания. Однако большая часть книг за время войны была уничтожена. И если накануне войны фонд составлял 75000 экз., то в 1945 г. он насчитывал лишь 30000 экземпляров.

После войны библиотека размещалась в непригодном одноэтажном здании, помещении со столовой. Главный корпус института был превращен в руины. Учебный процесс и работу в институте приходилось налаживать в тяжелых условиях. Занятия проводились в коридорах и даже в барачных помещениях. Учебников не хватало – на группу выдавалось только

7 экземпляров. Особенно не доставало учебников по теории машин и механизмов, политэкономии и др. Были огромные очереди в читальных залах, а на абонементе книги выдавали по талончикам с записью в карточке.

60-е годы в истории университета (с 1957г. – машиностроительный институт) по праву можно считать годами его возмужания. В главном корпусе были размещены читальный зал для профессорско-преподавательского состава, читальный зал для студентов, абонемент. Усилиями сотрудников библиотеки, при помощи преподавателей и студентов она начала расти и приобрела свой нынешний вид.

Сейчас библиотека ЗНТУ занимает площадь более 2000 кв.м и размещается в трех учебных корпусах. Библиотека состоит из 6 отделов:

отдел абонементов (в его составе абонемент учебной литературы 1-3 курсов, абонемент учебной литературы 4-5 курсов, абонемент заочного и подготовительного обучения, абонемент научной литературы;

- отдел обслуживания (это 6 читальных залов);
- отдел информационной и библиографической работы;
- отдел комплектования и научной обработки литературы;
- отдел книгохранения;
- отдел автоматизации и оргтехники.

По объёму и разнообразию фонда можно чётко определить, насколько библиотека готова к выполнению своих функций как вузовская. Учитывая масштаб университета и профиль читательских дисциплин, можно с уверенностью сказать, что сегодня библиотека удовлетворяет практически все запросы читателей. Фонд библиотеки сегодня составляет более 900 000 экземпляров, число книг, выдаваемых за год более 1000000. Ежегодно фонд увеличивается на 13-15 000 экземпляров.

Длительный срок существования библиотеки способствовал накоплению многих изданий, являющихся теперь уникальными. К ним относятся некоторые технические журналы, как, например, “Электричество” 1901 года издания, книги “Теория и практика построения паровых котлов 1882 года издания, “Физические приборы” (1869 г.), Тимошенко “Теория упругости” (1909 г.) и др. По единому учету число читателей составляет сегодня 11 690 человек, фактически библиотека обслуживает более 43 000 читателей по всем подразделениям библиотеки. Одна из основных проблем, которую приходится нам решать, – это комплектование фондов, которые мы рассматриваем как составляющую часть библиотечно-информационных ресурсов.

К сожалению, необходимую полноту комплектования (даже при хорошем финансировании) наши издательства пока обеспечить не могут, особенно это

касається книг на українському мові, але з розвитком комп'ютерних технологій з'явилася можливість отримувати інформацію про книги в онлайн-режимі, зробити замовлення, підписатися на періодичне видання, не виходячи з бібліотеки.

В початку 2000 р. в структурі відділу автоматизації з'явився комп'ютерний читальний зал, відкриття якого стимулювало розвиток автоматизації в нашій бібліотеці. Зал має 12 комп'ютерів, вони призначені для роботи в Інтернеті, доступу до електронної пошти та електронного каталогу бібліотеки, скануванню видань. С перших кроків своєї діяльності зал електронної інформації отримав велику популярність, щодня – більше 50 відвідувань, зал працює в дві зміни. Доступ до світової інформаційної мережі по суті відкрив перед студентами та викладачами широкі можливості, такі як: електронна пошта, служба телеконференцій, пряме спілкування через Інтернет, дошка оголошень, сайти з науковими статтями, роботами, авторефератами, дисертаціями та багато іншого. Наукова бібліотека ЗНТУ знаходиться в постійному пошуку нових форм для покращення умов обслуговування читачів.

З 1999 р. в бібліотеці, крім книжково-журнальних фондів, формується фонд на оптичних носіях (CD, DVD диски), і зараз він нараховує більше 400 дисків. Деякі видання (РЖ, наприклад, промислові каталоги), раніше традиційно купувалися в друкованій формі, сьогодні купуємо тільки в електронній формі. В жовтні 2000 р. бібліотекою була придбана програма "УФД Бібліотека", на основі якої здійснюється створення електронного каталогу. Комп'ютерне обладнання дозволило покращити якість видаваних бібліотекою бібліографічних посилань та списків. Робота зі створенням електронного каталогу розрахована на тривалий період, так як друкований фонд нашої бібліотеки становить більше 160 тис. названь. На сьогоднішній день база даних становить 5000 названь. Планується проведення робіт зі створенням повнотекстової бази даних, а також електронного підручника.

Дефіцитні підручники, особливо ті, які мають у невеликій кількості екземплярів, скануються та викладаються на сервері, таким чином читачі отримують можливість мати електронні варіанти книг і, головне, ми збережемо підручники для подальшого їх використання.

В плані роботи – створити електронні версії найбільш запитуваних журналів, щоб користувачі мали можливість переглядати в комп'ютері сторінки електронного журналу. На найближче майбутнє плануємо створити автоматизовані робочі місця в відділі комплектування, справочно-бібліографічному відділі, центр зі скануванню літератури.

ІСТОРІЯ ОБЛАСНОЇ НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ

Запорізька обласна наукова медична бібліотека була організована в 1945 р. за наказом Запорізького обласного відділу охорони здоров'я від 1 липня 1945 р. № 32. До цього часу медичні працівники користувалися послугами міської бібліотеки, яка мала невеликий відділ медичної літератури. Невеликі зібрання спеціальної літератури були також у деяких лікарнях, у Будинку лікаря, міському лікарському товаристві. Початком фонду ЗОНМБ були біля 500 розрізаних книг та журналів, які збереглися у залізничній лікарні після окупації та тяжких визвольних боїв.

Першим директором ЗОНМБ була призначена Ф.Е.Зухер, а з 1947 р. – Олександр Федорович Демент'єв. Лікар за фахом, він як ніхто інший, розумів важливість забезпечення медпрацівників області літературою.

Спочатку бібліотека знаходилася в одній із кімнат фармшколи разом із шкільною бібліотекою, потім їй була надана окрема кімната площею 45 м², де розмістились усі співробітники і служби бібліотеки.

Перші повоєнні роки були дуже важкими для бібліотеки. Співробітники докладали всіх зусиль, щоб створити мінімально прийнятні умови для роботи, але головним завданням було комплектування фонду. Видавництва тільки починали відновлювати свою роботу, тому державна книготоргівля не могла забезпечити медичні бібліотеки спеціальною літературою. Доводилося купувати книги на ринку, у приватних осіб за досить високими цінами.

Посильну допомогу у комплектуванні надавали РНМБ, ХДНМБ, ЦНМБ, які виділили із своїх дублетних фондів деяку кількість книг і журналів, а також сприяли у придбанні нової літератури. Крім того, влітку 1949 р. за розпорядженням Міністерства охорони здоров'я СРСР 1-й Московський медичний інститут виділив із дублетного фонду своєї фундаментальної бібліотеки значну кількість медичних книг, переважно підручників для вузів. Запорізька ОНМБ була серед тих бібліотек, які скористалися цією допомогою. Завдяки всім цим заходам уже в 1950 р. фонд ЗОНМБ складав 9383 примірники, а в 1955 р. – 38108 примірників.

Разом з поповненням фонду створювалися систематичний і алфавітний каталоги, було зроблено розпис і предметизацію всіх статей у журналах та наукових збірниках, що стало основою предметного каталогу бібліотеки.

З перших днів існування ЗОНМБ колектив почав вести роботу із залучення читачів (з липня до кінця 1945 р. бібліотека обслужила своїх перших читачів – 34 медичних працівників). Спочатку до бібліотеки зверталися тільки працівники міських ЛПЗ, але з 1947 р. послугами ЗОНМБ стали користуватися і співробітники сільських лікарень. В 1950 р. читачами ЗОНМБ були понад 600 осіб.

26 жовтня 1948 р. Міністерство охорони здоров'я УРСР видало наказ №685 про організацію при районних лікарнях та інших лікувальних закладах бібліотечних пунктів. На його підставі в 1951 р. ЗОНМБ організувала 34 бібліотечні пункти, з них 23 – при всіх районних лікарнях і 11 – при інших ЛПЗ. Бібліотечні пункти з перших днів свого існування почали активно працювати, а деякі пізніше переросли у районні медичні бібліотеки. З 1950 р. у Запорізькій ОНМБ почав працювати заочний абонемент (в той час він називався “пошто-абонемент”), який забезпечував літературою медпрацівників не лише своєї області, але й частково Херсонської та Дніпропетровської областей.

В 1956 р. Запорізькій ОНМБ було надане спеціально заплановане приміщення загальною площею 225 м² на першому поверсі житлового будинку по вул. Червоногвардійській, 38. Одержання цього приміщення дозволило створити сприятливі умови для роботи і обслуговування читачів.

Придбання літератури почало носити плановий характер, фонд поповнювався профільними виданнями. З 1960 р. ЗОНМБ почала отримувати два обов'язкових примірники всієї медичної літератури, що видавалася в СРСР, і це дозволило задовольнити більшість запитів медпрацівників області. Більш якісному комплектуванню фонду сприяв також наказ Міністерства охорони здоров'я СРСР, згідно з яким усі медичні навчальні та науково-дослідні інститути країни були зобов'язані надсилати післяплатою один примірник усіх виданих ними наукових праць до кожної обласної наукової медичної бібліотеки.

В 1961 році директором бібліотеки був призначений Клименко Григорій Трохимович. Лікар за фахом, він користувався авторитетом серед медичних працівників області, багато зробив для удосконалення бібліотечної справи.

Колектив Запорізької ОНМБ постійно шукав нові форми роботи з читачами. Так, у вересні 1962 р. ЗОНМБ виступила ініціатором організації такої форми роботи, як колективний абонемент. У перший же рік були організовані 32 колективних абонементи. В 1963 р. бібліотека почала практикувати ще один новий вид обслуговування “районних” читачів – міжбібліотечний абонемент, у цьому ж році його абонентами стали 12 районних бібліотек.

На цей час в області склалася досить значна мережа медбібліотек, яка включала 23 бібліотеки при районних лікувальних закладах, 11 – при міських

лікарнях, 2 – при медичних інститутах, 4 – при медичних училищах у Запоріжжі, Мелітополі, Бердянську. Керівництво цією мережею і методична допомога входили до обов'язків ЗОНМБ.

У 1963 році активізувалася робота з краєзнавства. Були проведені копії пошуки в обласному держархіві, переглянуті місцеві газети з 1918 до 1950 р., губвиконкомів, систематично переглядалися місцеві газети. Результат цієї роботи – створення картотеки “Охорона здоров'я в Запорізькій області”, яка ведеться і зараз і надає велику допомогу в роботі всім, хто цікавиться історією медицини свого краю.

В 1966 р. для залучення читачів у сільських районах були вперше організовані пересувні бібліотеки при дільничних лікарнях і ФАП-ах.

В 1969 р. ОНМБ отримала можливість розширити свою площу на 50 м² за рахунок наданих їй прилеглих приміщень. Загальна площа склала 275 м², було придбане нове обладнання, меблі, стелажі. У цьому ж році у розпорядження бібліотеки був наданий автомобіль “Москвич-408”, що дозволило значно покращити обслуговування медпрацівників сільських районів.

В 1970-72 рр. вийшов ряд постанов і наказів Міністерств охорони здоров'я СРСР та УРСР з питань подальшого удосконалення системи наукової медичної інформації в охороні здоров'я. Згідно з цими документами в структурі обласних медичних бібліотек були створені штатні підрозділи науково-медичної інформації, а у ЛПЗ-позаштатні групи НМІ. В ЗОНМБ такий відділ був організований у липні 1971 р.

Створення штатного відділу наукової медичної інформації і широкої мережі позаштатних груп НМІ у лікувально-профілактичних закладах області вивело ОНМБ на новий, більш якісний рівень обслуговування медпрацівників області.

В 1978 р. на підставі наказу МОЗ УРСР № 48 від 31.07.77 р. “Про часткову централізацію медбібліотек лікпрофзакладів МЗ УРСР” і наказу облздраввідділу Запорізька ОНМБ почала підготовку до часткової централізації, були централізовані перші з бібліотек – обласної клінічної лікарні, Мелітопольської та Бердянської міських лікарень. У вересні 1978 р. в структурі ЗОНМБ була виділена методична служба.

В 1982 р. на зміну Г.Т.Клименко, який пішов на пенсію, директором ЗОНМБ була призначена Л.О.Дикалова. Був складений комплексний план заходів для покращення всіх напрямків роботи ЗОНМБ. Першочерговою була робота із поліпшення організації книжкового фонду, його використання та зберігання. Багато було зроблено для покращення якості комплектування не тільки ЗОНМБ, але й бібліотек-філіалів, більше уваги приділялося

якісному веденню каталогів ОНМБ, створенню довідково-бібліографічного апарату у філіалах. Значна увага приділялася підвищенню кваліфікації співробітників ОНМБ і бібліотекарів мережі, тому заняття з професійного навчання набули особливого значення. Постійна копітка робота з бібліотечною мережею була в центрі уваги методичної служби, щороку проводилися семінари, практикуми.

З 1990 р. на роботі ЗОНМБ почала позначатися загальна нестабільність у державі. Скоротився штат бібліотеки. Почали розпадатися звичні зв'язки, система централізованого комплектування була повністю зруйнована. З 1992р. припинилося надходження обов'язкового примірника з Центрального колектора наукових бібліотек у Москві, майже перестали надходити монографії, збірники наукових праць. Пошук виходу із скрутного становища привів до нової оперативної системи комплектування, змусив шукати прямі зв'язки з видавництвами, медичними навчальними та науковими закладами, комерційними структурами. Змінилася структура надходжень до бібліотеки – тепер більшість їх складають періодичні видання. Змінилася і структура читацького контингенту – крім медпрацівників, науковців та студентів медичного університету, до бібліотеки звертаються студенти суміжних спеціальностей, учні старших класів гімназій та ліцеїв, які поглиблено вивчають біологію, а також широке коло читачів, що цікавляться народною медициною, здоровим способом життя та ін.

Але пріоритетним залишається обслуговування медпрацівників, і щоб його зробити ефективнішим, була запроваджена ще одна форма роботи – “вїзна читальня”, щоб читачі могли ознайомитися з новими книгами і журналами на робочих місцях, зробити ксерокопію.

Не зменшується роль пересувних бібліотек, заочного абонементу, що дають змогу отримувати літературу сільським медпрацівникам.

У традиційних напрямках ведеться довідково-бібліографічне обслуговування фахівців.

Реформування системи охорони здоров'я спонукає все більше медпрацівників звертатися до джерел інформації. Запорізька ОНМБ намагається допомогти в підготовці до акредитації, в підвищенні кваліфікації, в практичній та науковій роботі. Впровадження нових інформаційних технологій відкрило для цього нові можливості – перехід на електронні носії інформації, вихід до Інтернету.

До свого 55-річного ювілею Запорізька ОНМБ підійшла як авторитетний бібліотечно-інформаційний орган.

Бібліотека вже давно “переросла” своє приміщення, яке вона займає понад 40 років. Читальня зала на 25 місць не може вмістити всіх бажаючих, фондові

тісно у вогкому підвалі, де вже не раз бували аварії водоводу та каналізації, через які частину книг та журналів довелося списати, і цю втрату вже не відновити.

Багато відбулося за ці роки, але незмінним залишається ентузіазм та відданість роботі співробітників бібліотеки. У різні роки, у різний час і на різних посадах працювали вони, але всі робили загальну справу – віддано служили книзі. Тому ми з вдячністю згадуємо тих, хто вже пішов на заслужений відпочинок, але підтримує зв'язок з ЗОНМБ. Книжково-ілюстраційні виставки, розроблені Зоєю Андріївною Бухтій, до цього часу згадують читачі та співробітники бібліотеки. Зоя Андріївна працювала до 31.01.95 р. заступником директора, чудовий організатор, знавець бібліотечної справи. Два її сини – лікарі. Вони вирости біля книжок, може це й спонукало їх до вибору професії. Каніна Людмила Микитівна – 21 рік працювала в бібліотеці – бібліотекар, бібліограф, завідувача відділом. Дуже пунктуальна людина, знавець медичної літератури. Борисова Катерина Федорівна – інтелігентна, ерудована, порядна людина – за роки роботи багато зробила для удосконалення технологічних процесів наукової та технічної обробки літератури. Не можна не згадати Тупіченко Нонну Олексіївну, яка віддала бібліотеці більше 20 років; Соколову Людмилу Михайлівну; Любомудрову Ніну Миколаївну. Понад 20 років працює у бібліотеці А.О.Залузіна – завідувача довідково-інформаційним відділом, ініціативна, ерудована, віддана своїй справі, що має високий авторитет серед читачів, колег. М.І.Меркулова теж працює в ЗОНМБ майже чверть століття, багато років очолювала відділ обслуговування – одну з найнапруженіших ділянок роботи. На обласних урочистих зборах, присвячених першому Всеукраїнському дню бібліотек, М.І.Меркуловій було вручено Почесну грамоту Запорізької обласної державної адміністрації. Великим авторитетом користується Світлана Миколаївна Тютюнник – завідувача сектором книгосховища. Приваблює її привітність, лагідність, бажання допомогти. Багато значать її професіоналізм, знання фонду. Забезпечує безперебійну роботу бібліотеки на протязі 15 років начальник відділу матеріально-технічного постачання Соболева Валентина Іванівна. Усі її обов'язки не перелічити... А ще скільки дрібниць, про які знає тільки вона. Її ошадливість, вміння вийти із скрутного становища, “золоті руки”, принциповість, чесність – те, за що її люблять і поважають у колективі.

У бібліотеку, якщо приходять працювати, то надовго. Випадкові люди не затримуються. Тяжка, непомітна, на жаль, не престижна робота, дуже низька платня. Тому працюють тут тільки люди, які дуже люблять свою професію.

Закінчуючи розповідь про історію обласної наукової медичної бібліотеки, про її колектив і його справи, треба констатувати: бібліотека органічно влилася в систему охорони здоров'я області і стала її невід'ємною частиною.

*Л.Веселова,
заст.директора
обласної бібліотеки для дітей "Юний читач"*

ДИТЯЧІ БІБЛІОТЕКИ ЗАПОРІЖЖЯ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ТА ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗМІНИ

Відомий український педагог Василь Олександрович Сухомлинський говорив: "Від того, як минуло дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що увійшло у розум і серце з навколишнього світу – від цього залежить, якою стане людиною нинішній малюк". Дійсно, дитинство – надзвичайно важливий період у житті людини, бо від того, як вона виховується, якою стане в дорослому віці, залежить доля будь-якої нації, держави у майбутньому. Вихованням дитини займаються різні установи й організації. Серед них гідне місце займають дитячі бібліотеки. Це ті установи, куди дітей приводять батьки чи вчителі, а от провести дітей через світ пізнання, допомогти їм зрозуміти з допомогою книги, що таке добро і зло, честь чи безчестя, людська гідність, – це надзвичайно відповідальне завдання бібліотекарів.

В останні роки ми всі стали свідками того, як кардинально змінилося уявлення про завдання та можливості бібліотек, про їх місце в культурній, освітній та інформаційній інфраструктурі. Як основні утримувачі документально-інформаційних ресурсів для читання і розвитку дітей бібліотеки регіону виступають центрами збереження і розвитку національної культури, скарбницями здобутків у науці, філософії, релігії, художній творчості, освіті.

Але на початку трохи історії про розвиток бібліотек, що обслуговували дітей на території нинішньої Запорізької області. А почалася ця історія з шкільних бібліотек. Про історію їх створення тут уже багато говорилося. Додам лише те, що кожна така бібліотека ділилася на учительську та учнівську. Книжкові фонди учнівських бібліотек склалися з підручників і, в деяких випадках, з незначної кількості книг для позакласного читання. Наприкінці ХІХ ст. було прийнято рішення про створення при кожній сільській школі бібліотек з літературою для позакласного читання, якою безкоштовно могли б користуватися всі письменні жителі сіл. На 1895 р. в Олександрівському повіті працювало 67 шкіл і всі вони мали невеличкі бібліотеки.

У післяреволюційний період бібліотеки, що обслуговували дітей, на території нинішньої області розвивалися дуже повільно. Перша згадка про роботу дитячого відділу при ЦБ м. Запоріжжя датується 1922 р., а в документах

1936 р. відзначається про наявність у місті однієї дитячої та декількох шкільних бібліотек. Більш інтенсивно дитячі бібліотеки почали розвиватися у повоєнний період. Так, у 1946 р. їх було 7, а вже через 8 років, у 1954, їх кількість збільшилася до 37, і з них – одна обласна, 13 міських та 23 районних. Книжковий фонд бібліотек складав 413900 примірників, ними було обслужено 42600 читачів, яким було видано 1024000 примірників книг. На початку 1960 р. в області було відкрито ще 2 міські бібліотеки, у цілому їх стало 39, де працювало 111 бібліотечних працівників, обслуговувалося 72000 читачів. Книговидача складала 1850000 примірників, а фонд – 796600 примірників. Роки з 1959 до 1969 були роками докорінної перебудови роботи дитячих бібліотек. За ними було залишено обслуговування читачів – учнів 1-8 класів, а 9-10-класники були переведені для обслуговування в дорослі бібліотеки. У той же час для покращення обслуговування читачів-дітей в бібліотеках були організовані окремі відділи для учнів 1-4 і 5-8 класів – з абонементами та читальними залами.

У наступні 10 років було відкрито ще 2 міські бібліотеки. Зростав фонд, кількість читачів та книговидач. Найбільшу кількість бібліотек ми мали в області у 1988-1990 рр. – 50, а вже починаючи з 1991 р. їх мережа починає зменшуватися і в 1997 р. становила 46. Проте слід відзначити, що в останні роки починається зворотній процес. Зокрема, в минулому році Чернігівська бібліотека для дітей повернула свій статус районної. Проте, незважаючи на скорочення мережі дитячих бібліотек, кількість їх користувачів зменшилася дуже небагато (126300 – в 1990 р. і 125300 – у 2000 р.). Відповідно ними прочитано книжок 2755000 в 1990 р. та 2694000 в 2000 р. Навантаження на одного працівника за останні 10 років навіть зросло з 840 читачів в 1990 р. до 860 у 2000 р. та з 16700 книговидач в 1990 р. до 18600 у 2000 р. Ріст навантаження зумовлений скороченням штатів у дитячих бібліотеках, який, на жаль, характерний для останніх років.

З початком політичних та економічних реформ, пов'язаних з розбудовою суверенної української держави, із зміною державної інформаційної та культурної політики, бібліотеки для дітей вступили в новий етап свого розвитку. Зараз вони вирішують багато в чому інші, більш різноманітні та складні завдання, мають інші пріоритети, іншу філософію, інакше організують взаємодію між собою та з оточуючим соціумом. Відбувається еволюція соціальної ролі бібліотек. До традиційних функцій просвітницького характеру додаються функції інформаційних центрів. Змінюються форми обслуговування дітей, характер взаємодії з органами влади. Змінився спосіб мислення бібліотечних працівників, які розуміють, щоб вижити і жити далі, треба

заявити про себе як про соціально необхідну установу. Бібліотекарі почали інакше організовувати свою роботу, розуміючи важливість створення образу нової бібліотеки, привертаючи до себе інтерес різних груп місцевої спільноти.

Саме встановлення відносин з місцевою громадськістю та державними структурами допомогло в останні роки отримати нове приміщення районним бібліотекам для дітей Новомиколаївської та Оріхівської РЦБС, зробити ремонт ЦДБ ім. Гайдара Мелітопольської МЦБС, Приазовській та Чернігівській дитячим бібліотекам.

На формування позитивної громадської думки про дитячі бібліотеки області значно впливають різноманітні заходи "паблік рілейшнз", що проводяться працівниками бібліотек. Перш за все це – добре налагоджені між-особисті контакти з учителями, адміністраціями шкіл, шкільними бібліотекарями, вихователями дитячих садків, а також тісні стосунки з установами, що формують культурне середовище міст і селищ та опікуються організацією дозвілля дітей та юнацтва, кімнати та клуби школяра, музичні та художні школи, музеї, літературні спілки, об'єднання та студії, редакції місцевих газет та редакції дитячих програм запорізьких телеканалів. Творчі стосунки розвиваються в різних напрямках: це – і підготовка сценаріїв та спільне проведення заходів, і використання костюмів, реквізиту, музичних інструментів, фонотек, і організація персональних та колективних виставок, проведення творчих звітів, лекцій-концертів, це і орендування приміщення для проведення масштабних свят.

Особливе місце в "паблік рілейшнз" займають відносини із засобами масової інформації. На сторінках місцевих газет бібліотекарі розповідають про свої здобутки, подають інформацію про майбутні заходи, діляться своїми проблемами.

В умовах нинішніх соціальних перетворень бібліотеки потребують підтримки спонсорів, меценатів, громадських організацій, творчих спілок. Можемо сказати, що пошук позабюджетних джерел фінансування зайняв важливе місце в діяльності більшості дитячих бібліотек області. Потреба в матеріальній підтримці змушує бібліотеки постійно розширювати коло своїх послуг, у тому числі платних. До них залучається все більше дитячих бібліотек. За рахунок спецкоштів бібліотеки поповнюють свої фонди, передплачують періодичні видання, ремонтують приміщення, заохочують, найбільш активних читачів.

Бібліотеки для дітей все частіше орієнтуються на соціальну роботу, включаючи в коло своїх користувачів дітей-інвалідів, сиріт, дітей, позбавлених батьківської опіки, з малозабезпечених, багатодітних, неповних сімей. Ознака

нашого часу – відкриття дитячих притулків. З'явилися вони і в м. Запоріжжя, Мелітопольському, Оріхівському, Пологівському районах. Діти з цих притулків користуються посиленою увагою з боку дитячих бібліотек.

З метою удосконалення роботи з користувачами бібліотеки вивчають структуру навчальних закладів, учні яких є читачами бібліотек, а також шкільні та авторські програми, у відповідності з якими будуть вести свою подальшу роботу. Допомога бібліотек школі багатоаспектна і задовольняє потреби як учнів, так і викладачів шкіл, ліцеїв і гімназій, коледжів, спеціалізованих дошкільних установ.

В останні роки дитячі бібліотеки області посилили свою увагу до сім'ї. Працівники книгозбірень намагаються організувати читання всіх членів родини, використовуючи різноманітні форми і методи роботи. Відчутна зростаюча роль бібліотек в організації дозвілля дітей та юнацтва. В останні роки дитячі бібліотеки стали місцем зустрічі з відомими фахівцями та просто цікавими співрозмовниками. Гостями бібліотек бувають ветерани війни, місцеві поети та прозаїки, народні умільці, психологи, соціологи, медики, працівники юридичних служб та правоохоронних органів.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що, попри незадовільне фінансування, матеріальну скруту, неувагу з боку владних структур, бібліотеки продовжують успішно функціонувати, приносити користь своїм читачам, бо залишаються в своїх регіонах практично єдиними закладами, що надають доступ до джерел культури та інформації безкоштовно. Бібліотеки є повноправними суб'єктами соціально-культурного життя своїх регіонів. І, незважаючи на те, що бібліотечна професія в силу обставин останнім часом втрачає престиж, що зумовлюється вкрай низьким соціальним статусом її представників, колективи бібліотек за будь-яких обставин готові вдосконалювати свій професіоналізм, шукати нові підходи до організації своєї роботи, створювати комфортні умови для проведення змістовного дозвілля дітей.

*Ф. Писецкая,
зав. отделом Запорожской областной
научной библиотеки имени А.М.Горького*

ФОРМИРОВАНИЕ КНИЖНЫХ КОЛЛЕКЦИЙ ЛИТЕРАТУРЫ НА ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКАХ В ЗОУНБ ИМЕНИ О.М.ГОРЬКОГО

Отдел литературы на иностранных языках был организован в 1973 г. как комплексный, т.е. в нем сосредоточен весь комплекс работы с иностранной литературой: комплектование и библиотечная обработка новых поступлений; организация фонда; справочно-информационное обслуживание читателей; выдача изданий на дом и для работы в читальном зале; массовая работа.

В те годы источниками пополнения фонда были:

1. Центральный коллектор научных библиотек (г.Москва).
2. Областной библиотечный коллектор.
3. Книжный магазин "Дружба" (издания стран соц.содружества)
4. "Союзпечать" (подписка на периодические и информационные издания).
5. Книга – почтой (в основном, Московский "Дом книги").
6. Обменные фонды крупных библиотек Союза, с помощью которых мы дополнили фонд изданиями капиталистических стран на английском, немецком и других языках.
7. Букинистические отделы книжных магазинов.

Принципы отбора литературы были и остались следующими:

- издания страноведческого характера по вопросам политики, экономики, истории, культуры и искусства (стран, языки которых изучаются в наших учебных заведениях, – по возможности полно, других стран – выборочно);
- учебники и учебно-методические пособия для всех форм обучения и совершенствования знаний иностранных языков, включая всевозможные словари и справочники;
- индивидуальные материалы в помощь изучающим иностранные языки.

С отказом от принципа партийности в отборе литературы мы руководствуемся общечеловеческими ценностями. На практике это означает, что мы учитываем общеобразовательные, культурные и научные потребности различных категорий читателей.

До создания специализированного отдела фонд литературы на иностранных языках составлял 2000 экз., а уже в 1973 г. он возрос до 46.000 экз.

(по состоянию на 01.01.2001 г.), из них 21,5 тыс.экз. находится в подсобном фонде отдела и 24,5 тыс.экз. – в отделе основного книгохранения.

С распадом СССР изменились и источники комплектования отдела. Сейчас фонд пополняется, в основном, из таких источников:

- подписка на периодику и книжные издания через "Укрпечать" и ряд фирм.
- книжный магазин "Константа";
- дары различных благотворительных организаций и частных лиц.

Поступления из последнего источника, – а это дары таких фондов и организаций как: "Відродження", "Сейбр – Світло", "Journal Donation Project" (США), Британский совет в Украине, Американский Дом (Киев) – является самым ценным источником пополнения фонда отдела научной, учебной, справочной и художественной литературой на английском языке. К сожалению, пока нам не удалось наладить связи с благотворительными фондами, распространяющими литературу на немецком, французском, испанском языках, которая, наряду с англоязычной литературой, пользуется повышенным спросом читателей.

Нормальное функционирование отдела невозможно без полноценного справочно-библиографического аппарата. В целях оперативного удовлетворения запросов читателей на иностранную литературу в отделе создан подсобный фонд справочно-библиографических изданий, а также система каталогов и картотек, которые являются неотъемлемой частью единого СБА Библиотеки (4 каталога и 10 картотек). К сожалению, в последние 10 лет по разным причинам практически прекратилось пополнение фонда справочно-библиографических изданий (в основном, это справочно-информационные издания крупнейших библиотек России), что существенно ухудшило справочно-информационную работу отдела. В отделе имеется также фонд аудиоматериалов (свыше 250 кассет и пластинок). За годы функционирования отдела значительно возросло и количество его читателей (с 600 до 2400).

Следует также отметить, что в конце 80-х-начале 90-х годов отдел проводил значительную работу в помощь изучающим иностранные языки. Были организованы курсы для изучающих английский, немецкий, французский, испанский, итальянский и польский языки.

Свои надежды на дальнейшее развитие отдела мы связываем с процессами информатизации библиотечной деятельности, использованием ресурсов Internet, что значительно расширит доступ читателей к достижениям мировой цивилизации, для чего все большему количеству людей будет необходимо знание иностранных языков. И в этом им помогут фонды нашего отдела.

*Г. Нагорна,
завідуюча сектором краєзнавства
Запорізької обласної наукової бібліотеки імені О. М. Горького*

А.І.БАЛЬЦЕР ЯК ВИЗНАЧНИЙ ДІЯЧ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ НА ЗАПОРІЖЖІ

Ще з давніх часів, коли з'явилися книги, одні люди їх писали, інші – нищили, а частина ставили собі за мету їх збереження і прагнули донести їх зміст до людей. До останніх належав і наш земляк А. І. Бальцер.

Народився Анатолій Іванович 21 лютого 1922 року в м. Запоріжжі, у родині робітників. У 1938 р. пішов працювати на завод слюсарем, а вечорами відвідував середню школу робітничої молоді. Мріяв стати інженером, і в 1940р. вступив до Запорізького машинобудівного інституту. Та не провчився і року – розпочалася Велика Вітчизняна війна. Шляхами війни пройшов по Україні, Росії Латвії, Естонії. Був поранений. Нагороджений орденом Вітчизняної війни II ступеня та багатьма медалями. Демобілізувавшись, зрозумів, що професія інженера не для нього. Вабили книги, поруч з якими його огортало почуття піднесення і благоговіння перед надбанням людського розуму.

До бібліотеки імені О. М. Горького прийшов у 1947 році. Практичний досвід здобував на посаді молодшого бібліотекаря. Коли закінчувався робочий день – теслярував. Час був тяжкий, післявоєнний. Скрізь була розруха. Не обминула вона і приміщення бібліотеки. Разом зі столяром різали дошки, стругали, потім настеляли підлогу у бібліотеці. Ремонтували двері, виготовляли стелажі для книг. І ніхто йому не платив за те “теслярство”. Самовіддану людину відрізняє саме те, що, коли треба, вона не поділяє обов'язки на “мої” і “не мої”.

У 1947 Анатолій Іванович вступив до Харківського бібліотечного інституту. Закінчив його (заочно) у 1951р. І одразу був призначений завідуючим довідково-бібліографічним відділом, де працював майже 14 років.

За цей час А.І. Бальцер зробив певний внесок у практичний розвиток бібліографії в Україні. Ще в 50-і роки він брав участь у теоретичній постановці та практичному розв'язанні проблем удосконалення системи довідково-бібліографічного обслуговування читачів і створення відповідного апарату, визначенні напрямків цієї роботи в обласних і районних бібліотеках. А.Бальцер налагоджує роботу відділу, довідково-бібліографічне та інформаційне обслуговування працівників науки і промисловості області, згодом організовує об'єднання бібліографів міста В цей час пише статті, бере участь в обговоренні і рецензуванні бібліографічних посібників і підручників, в роботі республіканських та Всесоюзних нарад бібліографів.

Та, мабуть, найулюбленішою була для нього краєзнавча робота. Він прекрасно знав історію нашого краю, літературу. Дружив із запорізькими письменниками, знав їхні твори (багато напам'ять). В бібліотеці часто проводились літературні вечори.

Анатолій Іванович багато зробив для комплектування фонду бібліотеки цінними краєзнавчими виданнями дореволюційного періоду. Перебуваючи у відраджених під час відпусток, він обов'язково заходив до великих бібліотек, віднаходив літературу про запорізький край. Так з'явилися у нашій бібліотеці книги, або їхні копії, Д. Яворницького, О. Афанасьєва-Чужбинського, Я. Новицького та інші.

В 1961 р. він став директором бібліотеки. На той час її приміщення вже вичерпало свої площі. Книгосховища знаходилися у напівпідвалах інших будинків, де їх періодично заливало водою. Анатолій Іванович вирішив, що необхідно будувати нове приміщення бібліотеки. Його підтримав М. П. Киценко, який був тоді заступником голови обласвиконкому. Саме завдяки його авторитетові почалося будівництво бібліотеки. Воно велося довгих десять років, та, врешті-решт, будівля стала окрасою головної вулиці м. Запоріжжя. До 90-річчя бібліотеки А.І. Бальцер підготував книгу “На службі народу: Очерк истории Запорожской государственной библиотеки им. А. М. Горького (1905-1995)”. У передмові до книги він навіть такий латинський вислів: “Я сделал, что мог, кто может, пусть сделает лучше”. Книга стала підсумком його багаторічної праці. На жаль, вона не видана до цих пір за браком коштів. Рукопис цієї книги в машинописному вигляді зберігається в секторі краєзнавства бібліотеки.

Анатолій Іванович був наставником молоді, плекав молодих спеціалістів, турбувався, щоб у них було житло, бачив індивідуальні особливості кожного. Пам'ятаю, коли ми, четверо молодих спеціалістів, приїхали за направленням до бібліотеки після закінчення Київського інституту культури, він дав можливість попрацювати по два тижні у всіх підрозділах бібліотеки, і лише після цього оформив працювати у тих відділах, де ми проявили себе якнайкраще.

Анатолій Іванович віддав бібліотечній справі 35 років свого життя. За багаторічну сумлінну працю він неодноразово відзначався Почесними грамотами союзного і республіканського значення, нагороджений значком Міністерства культури СРСР “За відмінну роботу”.

26 травня 1997 р. А.І. Бальцер пішов у Вічність. Та пам'ять про нього і його справи живе. У 1997 р. Запорізький обласний фонд культури заснував премію імені А.І. Бальцера “За розвиток бібліотечної справи”. Першим її лауреатом стала І.П. Степаненко, яка очолила бібліотеку після нього і продовжує його традиції.

ЗМІСТ

<i>Степаненко І.</i> Бібліотеки Запоріжжя в контексті історії	3
<i>Бондар В.</i> Перша міська бібліотека (Із історії створення та діяльності Олександрівської міської громадської бібліотеки 1902-1910 рр.)	9
<i>Козлова І.</i> Розвиток бібліотечної справи на Запоріжжі в 20-ті роки ХХ сторіччя ...	13
<i>Гусак Г.</i> К истории уездных библиотек.....	17
<i>Середа К.</i> З історії бібліотек Гуляйпільського району	23
<i>Данилина О.</i> Развитие библиотек Мелитопольского района: 1885-1938гг.	26
<i>Кучерук Р.</i> Развитие библиотеки ЗНТУ (1900-2000 г.).....	29
<i>Велічко Л.</i> Історія обласної наукової медичної бібліотеки.....	33
<i>Веселова Л.</i> Дитячі бібліотеки Запоріжжя у соціокультурному та освітньому просторі: основні тенденції та зміни	38
<i>Писецкая Ф.</i> Формирование книжных коллекций литературы на иностранных языках в ЗОУНБ имени О.М.Горького	42
<i>Нагорна Г.</i> А.І.Бальцер як визначний діяч бібліотечної справи на Запоріжжі ..	44